

LOKALHISTORISKE PROBLEMER¹⁾

Af *H. K. Kristensen.*

Ved Historisk Fællesforenings Årsmøde paa Kronborg hævdede en af Deltagerne, at der manglede Emner til Aarbøgerne, med andre Ord: de forskellige Lokaliteters Historie og Forhold skulde nu være undersøgt, klarlagt og fremstillet — og hvis man lader Tanken fortsætte ad denne Bane — vil det sige, at de historiske Amtsaarbøger vil være overflødige.

Ja, jeg ved jo nok, at der er nogle, der mener, at det har de altid været! De leverer kun Husflidsarbejde, som en anstændig Historiker kun kan rynke paa Næsen ad. De Faghistorikere og Arkæologer, der bruger Aarbøgernes Materiale er dog formodentlig af en anden Mening ligesaavel som de Titusinder af trofaste Læsere Landet over.

Udtalelsen paa Kronborgmødet har imidlertid givet Anledning til, at Fællesforeningens Bestyrelse har bedt mig sige et Par Ord om lokalhistoriske Problemer og bl. a. om, hvilke Problemer der kan og bør behandles i en Sognehistorie. Derved vil man ogsaa have beskæftiget sig med Emnerne til Amtsaarbøgerne.

Det fortælles, at da den kendte Politiker J. K. Lauridsen laa paa sit Dødsleje i et temmelig beskedent Værelse, fik han Besøg af en af sine gamle Venner, der forundret spurgte, efter hvilket Princip J. K.s Billeder var ophængt. Hertil svarede J. K.: »Efter de forhaanden værende Søms Princip!« — Naar Spørgsmaalet er, hvilke Principper man skal følge ved Valget af Emner til

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Årsmøde paa Krogerup den 27. September 1947.

en Sognehistorie, saa tror jeg, Lokalhistorikeren i al Almindelighed vil svare: »De forhaanden værende Emners Princip!«

Er der en Herregaard i Sognet, vil den uvægerlig blive et vigtigt Emne i Bogen. Det var jo nu engang til Herregaarden, at Livet og Kulturen var knyttet. Har der levet betydelige Personligheder i Sognet, vil de ogsaa være selvskrevne Emner. Har der været gamle, underjordiske Kalkgrave, Jydepotteindustri, Kulsvidning, har en eller anden Krig især hjemsøgt dette Sogn, er der Oldtidsboplads, er en Skov gaaet til Grunde, har en Fabrik eller større Virksomhed trivedes eller vantrivedes der, saa er det den lokale Forskers Opgave at gøre Rede for disse Forhold, indsamle mundtlig Overlevering, gennemgaa Litteraturen herom, undersøge mulige Levn i Museer, maaske foranledige en Udgravning foretaget og gennem Arkivstudier fremdrage yderligere ukendt Stof.

Disse Emner vil være forskellige i de forskellige Egne af Landet. Sognehistorikeren i Daubjerg og Mønsted kan studere Kalkgravene og skrive Kalkudvindingens Historie paa Stedet. Men den vil ikke komme til at fylde meget i en Sognehistorie fra Als eller Humlebæk, men saa er dér jo til Gengæld — som i Rungsted — Lyksaligheder at prise.

Vi skal blot ikke bilde os ind, at vi lever i en saa fattig Egn, at den ingen Historie har. Saadanne Egne findes ikke i vort Land. Den lokale Historie kan strømme mer eller mindre rig, og Kilderne kan være bevarede i vidt forskelligt Omfang. Men hos os findes der ikke en Plet, hvor der ikke er levet og grædt, hvor der ikke er haabet og stridt. Ved et udholdende, slidsomt og trofast Arbejde — som alt lokalhistorisk Arbejde er — vil det altid give et Resultat, og ogsaa altid give nogen ny Viden om dette Sted. Er Resultatet blevet et blot Opkog af gamle Pølser, har Lokalhistorikeren ikke været af den rette Slags; han har i alt Fald været for doven!

For en Del Aar siden var der et Museumsmøde et Sted i Udlandet. En stedlig Museumsmand sagde under Forhandlingerne undskyldende: »Vi har ikke saa store Samlinger her i Byen; for vor By har ikke saa gammel og glørværdig en Historie. Og

det er jo den store Historie, der skaber de store Samlinger.« Da rejste en af Deltagerne sig op, gik op til Talerstolen og tømte sine Lommer for rhinsk Stentøj og Armbrøstbolte, idet han sagde: »Dette fandt jeg, da jeg passerede Kloakudgravningen paa Vejen hertil. Det, der skaber de store Samlinger, er nemlig det, at man er paa Stedet og bruger sine Øjne, naar der foregaar noget!«

Det gælder ogsaa Lokalhistorikeren. Han maa bruge sine Øjne og finde de Emner, der er paa Stedet.

Her er det netop, den lokale Mand har sin Chance. Han er paa Stedet. Bruger han ikke sine Øjne, eller forstaar han ikke at bruge dem, bliver han aldrig en dygtig Topograf, idet han saa i mangfoldige Tilfælde ikke formaar paa rette Maade at forbinde det Stof, han henter fra Arkiver og Biblioteker, med selve Stedet, med Lokaliteten.

Der kan derfor ikke gives faste Regler for, hvilke Emner, der skal behandles eller ikke behandles i en Sognehistorie eller i en Amtsaarbog. Det er heller slet ikke Meningen. Der skal ikke være noget Diktatur. Vi har jo i de senere Aar paa andre Omraader mærket saa meget til Ensretningens Velsignelser, at vi ikke ønsker dem udbredt her. Men vi vil gerne lære af hinanden og udveksle Synsmaader og Erfaringer.

Uundgaaeligt vil der dog være en Række Emner, der er fælles og gaar igen i alle normale Sognehistorier. I hvert Sogn er der en Kirke, et Skolevæsen, og hvert Sogn har oplevet en Middelalder, Stavnsbaand og Landboreformer. De er derfor staaende Emner.

Til saadanne Forhold, som uundgaaeligt bliver behandlet, hører en indledende Beskrivelse over Sognet: Beliggenhed og Størrelse. Det er i Reglen ikke nok at opgive de nøgne Tal. De siger for lidt for den almindelige Læser. Der maa drages Sammenligninger. For Lunde Sogns Vedkommende bør der f. Eks. gøres opmærksom paa, at det er $\frac{1}{1000}$ af Danmark i Areal, men kun godt $\frac{1}{4000}$ i Folketal, eller at Ribe Amt er saa stort som Fyn og Taasinge tilsammen. Endvidere er det rimeligt i denne Oversigt at nævne Sognets Geografi, dets Bakker, Moser, Skove og

Heder, hvor den frugtbareste Jord ligger og zoologiske og botaniske Mærkværdigheder, hvis saadanne findes.

Herfra glider vi saa ind paa et Emne, hvorom der ikke er Enighed blandt Lokalhistorikerne, nemlig Sognets Geologi. Nogle vil overhovedet ikke røre ved Geologien, andre er svært forlibt i den og skriver Side op og Side ned, ofte om noget, der mere gælder hele Danmark end dette Sogn. Den Slags Almindeligheder maa man bort fra, især nu da der er Papirmangel!

Der skal kun medtages det, der er særlig specielt og karakteristisk for det Sogn. Jeg synes ikke, man godt kan skrive om Mogenstrup uden at skrive om Mogenstrup Aas og ganske kort forklare Aasenes Dannelse eller skrive om Brørup uden at nævne de interglaciale Moser eller om Fiskbæk uden at omtale Brun-kullenes Geologi. Er der derimod ikke noget særligt, maa man hellere undlade den geologiske Beskrivelse, hvis det da ikke er et større Omraade som et Amt eller et Herred, det drejer sig om.

For Resten er der her ved Geologien endnu en Vanskelighed. Det er et stort Arbejde for en, der ikke har Uddannelse som Geolog, at sætte sig ind i en Egns Geologi. Der er jo saa mange Ting, en Lokalhistoriker skal kunne. Han skal helst være saa meget Arkæolog, at han kan datere Potteskaar og de almindelige Oldsager, han skal kunne læse gotisk Skrift, kende de almindeligst forekommende Udtryk i ældre Dansk, kunne sin Kunst-historie, være inde i Landbolovgivning — ja, i det hele taget var det selvfølgelig bedst, om han beherskede alle mulige Videnskaber, dog maaske med Undtagelse af Atomteori! — Men altsaa: han skal efterhaanden sættes sig ind i saa meget, at Turen til Geologien maaske først kommer ved den Tid, han skal dø. Selv om han naaede det, er det dog tvivlsomt, om han kommer til at give noget selvstændigt Bidrag til Geologien. Ja, det sker. Jeg kan saaledes nævne den nu afdøde Lærer J. K. Nielsen i Grindsted.

Derefter kommer saa gerne Oldtiden, som nogle Sognehistorikere behandler paa den Maade, at de trykker en Afskrift af den arkæologiske Sognebeskrivelse i Nationalmuseets 1. Afdeling. Det er et tvivlsomt Gode ved Bogen. For Videnskabsmanden

har det ingen Værdi. Han ser Beskrivelsen i Museet, og for den almindelige Læser vil denne tørre Benrad ikke give ret meget. Jeg er bange for, at det, den giver mest af, er Afsmag, Afsmag paa Oldtidshistorie. Er Stykket altsaa ikke godt for de lærde og heller ikke for de læge, saa ved jeg egentlig ikke, hvad det er godt for!

Selvfølgelig skal man have alle de Oplysninger, man kan hente i Nationalmuseet, men de skal ikke gengives raa og ubearbejdede — og det samme gælder Materiale fra Arkiverne — de skal indgaa i en levende Fremstilling og sammenarbejdes med egne Iagttagelser og Fund. Forfatteren maa gøre sig den Ulejlighed at sætte sig ind i Landets almindelige Oldtidshistorie, førend han skriver om sit Sogns, saa er der Eksempler nok paa, at der kan skabes noget værdifuldt baade for lærd og læg. Rundt omkring i arkæologiske Afhandlinger og Værker vil vi finde Stof benyttet, som Lokalhistorikere har fremdraget.

Dermed har Sognehistorien eller det lokalhistoriske Bidrag i en Amtsaarbog opfyldt den ene af de Opgaver, der maa stilles den: den har hjulpet Videnskaben. Den har bragt lidt Materiale til den Bygning, menneskelig Viden rejser. — Og den har ogsaa bidraget til Løsningen af den anden Opgave: at være med i Arbejdet for at højne vort Folks Kultur. Disse to Maal maa Lokalhistorikeren stedse have for Øje. Han maa i hvert Arbejde bringe lidt til Videnskaben, men endnu mere til hans jævne Læsere, ofte paa den Maade, at han er en Formidler, at han i let tilgængelig Form bringer den nogle af Videnskabens Resultater knyttet til Lokalteter, de kender.

At der virkelig er sket en Højnelse af Folkets Forhold til Oldtiden og Fortidsminderne, er der ingen Tvivl om. Vi ser det, hvis vi vil sammenligne vor Tid med Tiden et Slægtled eller to foran os, for ikke at tale om endnu ældre Tider.

Vi kan blot tænke paa, hvordan man i sin Tid fremdrog et af de mest berømte Egekistefund, der er gjort: Borum Eshøjfundet. Man huggede Hul paa Kisten med en Spade, rodede rundt i Liget og de sjældne Dragter med en Møgkrog og sendte slutte- lig en Dreng ned gennem Hullet for at hive Rariteterne frem. —

Ja, »paa Skubkarrer slæbes Oldtidens Minder bort!« Nu har vi faaet vore Høje fredet, men det er vel ingen Hemmelighed, at Loven har Overtrædere. Jeg har set adskilligt, undertiden faaet det standset og til andre Tider meldt det. For

»saa fattig' blev, Danmark, vel ej dine Kaar,
saa lidt gav ej Rugen i Trave,
at ej du har Raad til en Blomst i dit Haar,
en Lyngkrans til Fædrenes Grave.«

Men som sagt er der sket et vældigt Omsving i Sammenligning med Slægtledet før os. Da plyndrede og solgte man gladelig Oldsager uden at ane, hvad de var værd, for faa Øre til Omstrejferne. I Almindelighed har Bonden nu en ganske anden Indstilling, naar han støder paa Oldsager. Han tænker ikke paa, hvor meget de kan koste, men der vælder en Rigdom af Tanker op i hans Sind om denne fjerne Fortid.

Naar dette Omslag i Folket er kommet, er Æren herfor først og fremmest Nationalmuseets beundringsværdige Virksomhed. De øvrige Museer, de historiske Amtssamfund, Lokalhistorikeren og Skolen har dog ogsaa bidraget hertil.

Kigger vi videre i vor Sognehistorie, vil vi se, at det næste Emne, der behandles efter Oldtiden, gerne er Kirken. Det er det største og fornemste Minde fra Middelalderen, Sognet ejer. Kirken skildres tit paa Grundlag af Beskrivelsen i Synsprotokollen og Nationalmuseets Materiale. Det kan ofte give en god Skildring. Men ogsaa her som andre Steder er Forfatteren undertiden tilbøjelig til at henfalde til Vidtløftigheder og Gætterier: saadan kunde det være, og saadan kunde det være. Ja, det kunde unægtelig være mange Ting. Men det gælder om at finde og beskrive det, som det er, eller som det var. Meget ofte er Emnet ikke udtømt. Forfatteren maa ofre Tid paa en langt grundigere Undersøgelse af Kirken og dens Inventar. Ved at kravle op paa Vaabehuslofter har jeg f. Eks. fundet hellige Tegn og Bomærker indhugget i Kvadrene i Kirkemuren, og jeg har fundet Sidealtre som Underdele for Prædikestole, ganske i Overensstemmelse

med Palladius' økonomiske Anvisninger i Visitatsbogen. I Arkiverne kan jævnlig findes Kirkeregnskaber, der kan fortælle om Inventarets Historie, Tingbøger og Justitsprotokoller kan ogsaa give interessante Oplysninger saavel som Bispearkiverne. Ogsaa Kirkejordens Skæbne kan behandles.

Af andre faste Emner er der »Sognet i Middelalderen« og Behandlingen af Stednavnene samt Skolernes Historie og i nogle Sogne Herredstinget, ogsaa her kan der fremdrages nyt Stof de fleste Steder. Ogsaa Præstehistorien maa behandles i Hovedsognene.

Saa burde der være en Behandling af Sognet i Almindelighed, hvor der gives en sammenfattende Oversigt over dets Skæbne gennem Tiderne, om Ejendomme og Indbyggere og skiftende Ejere, om Gaardfællesskab, dette, at i det 16. og 17. Aarhundrede betegnede en Gaardmand ikke det samme som nu (en Gaardejer), men den, man boede i Gaard sammen med. Her mangler endnu mange Oplysninger fra Landets forskellige Egne om, hvordan Adskillelsen var baade inde i Lejligheden og ude paa Marken. Ogsaa Fæstebondens Stilling var vidt forskellig i forskellige Egne og Tider. Hvordan var Sognets Forhold under den store Pengekrise? Hvornaar gik det atter fremad? Hvornaar satte den store Landvinding ind med Opdyrkning af Overdrev, af Hede og Kær? Og hvordan forholdt det sig med den mindre Opdyrkning og Udvidelse af Landbruget, som sine Steder foregik ikke blot paa Herregaardene, men ogsaa blandt Bønderne før Reformtiden? Her er et Utal af Emner, som slet ikke er færdigbehandlede. Heller ikke saadan en Ting som Sandflugtens forskellige Perioder er tilstrækkelig grundigt adskilt og udredet. Fællesskabet rummer ligeledes mange Problemer.

Gennem skiftende Tider har Militærvæsenet været en tung Byrde for Bonden, der jo blev ramt af de forskellige Militsordninger og Rytterhold. Her er ogsaa meget interessant Stof at behandle. Det vilde være interessant at se, hvordan man tog Stavnsbaandet i de forskellige Egne. I Vestjylland købte mange et Rejsepas eller et Frihedspas af Husbonden, saa de blev til frie Mænd. Kan man tro Proprietærernes Klager var endnu flere

»af det unge Mandkøn kommen i den onde Vane at udløbe til det holstenske og videre derfra til Holland, hvor de fleste bliver og ikke vender tilbage«. — En ung Mand paa Hesselmed Gods købte sit Fribrev hos Proprietæren Chr. Rygaard og gav 100 Dl. for det. Da Karlen havde betalt Pengene, sagde Herremanden til de tilstedeværende: »Der solgte jeg minsæl en god Stud!« — Den Forhaanelse skulde Karlen have med i Købet; men han overtog en Gaard i Nabosognet, som endnu er i hans Efterslægts Eje. Og den værner om det gamle Frihedspas, som var det et Adelsbrev. Og er det i Grunden ikke ogsaa det?

Herremændene og Herregaarden faar jo ogsaa et Kapitel. Her vil der ved Arkivstudier kunne drages en Mængde nyt Stof frem. Undertiden stilles en Herremand da i et ganske andet Lys end det, man er vant til at se ham i i Litteraturen, ogsaa Godsets Udvikling vil man kunne følge.

Derefter kommer der saa et vanskeligt Emne, det vanskeligste af dem alle at tage Stilling til: Gaardbeskrivelsen, de enkelte Gaardes Historie. Skal det medtages eller ikke? — Jeg har i en Sognehistorie fulgt hver enkelt Gaards Historie fra Nutiden tilbage til 1560, nogle dog kun til 1661. Det er et umaadeligt Slid, en Mængde Kilder maa gennemstøves. Og man er jo nødt til at trænge Materialet saa meget sammen som muligt, ellers bliver Omfanget alt for kolossalt. Resultatet bliver da, at Afsnittet bliver saa knastørt, at kun Beboeren og hans nærmeste Familie kan holde ud at læse det.

Endelig er der Skildringer af betydelige Mænd — ogsaa Originaler og sære Folk maa maaske behandles.

Naar undtages Stedsagn, der bedst indføres, hvor Lokaliteten behandles, synes jeg, at Folkeminder og Folketro ikke hører hjemme i en almindelig Sognehistorie. Dette Stof maa helst sættes ind i en noget større Sammenhæng og omfatte et Herred eller større Omraade.

Selvfølgelig bør man gaa rundt og foretage Indsamling af Folkeminder, og det ikke benyttede Materiale sendes til Folkemindesamlingen. Det er et saare fornøjeligt Arbejde.

Sognehistorien maa slutte med et Register og med Kildeangivelser. Er Kilderne ikke opført, ved man aldrig, hvor man er henne. I saa Fald kommer man under Læsningen let til at sige til sig selv: »Skønt en Del heraf er sandt, er der vist megen Løgn iblandt!« — Det kan der forresten let blive, selv om Kilderne er opgivet.

Der kunde nævnes endnu flere Emner, baade fælles og specielle. Der er nemlig ingen Mangel paa Emner. Og for mig at se, er det de færreste, der er færdigbehandlede. Og hvad er færdigt? Det er Videnskaben i alt Fald ikke. Nye Resultater, nye Synsmaader gør, at det færdige maa revideres.

Til Slut et Par Ord om Amtsaarbøgerne. Redaktionen har vel visse Principper at gaa efter. Ogsaa Aarbogen maa have en folkelig og videnskabelig Opgave. For at vi kan bevare vort Medlemstal, maa den uden for megen Besvær kunne læses af jævne Læsere. Det udelukker dog ikke, at den af og til indeholder Artikler af vanskelig tilgængelig Art. Der kan ogsaa gengives enkelte ubearbejdede Aktstykker, hvis det kan tjene som Kildemateriale for hele Rækken af Amtets Lokal- og Personalhistorikere. Siden Poul Bjerges Dage har vi i Ribe Amt holdt paa, at hver Aarvog skulde bringe en Biografi. Ligeledes har vi hvert Aar et Stykke Arkæologi. Endelig bringer vi hvert Aar saa vidt muligt et Stykke skrevet af en Faghistoriker eller Museumsmand.

Redaktøren kommer efterhaanden til at kende sit Amt saa godt, at han ved, hvilke Problemer der ligger for og kunde trænge til Behandling. Han henvender sig da til Mænd, lokale eller andre, som han ved kan gøre det. Det gaar ikke an helt at leve af tilfældigt Sjøv, nøjes med, hvad der kommer ind og saa trykke det. Der maa vælges og vrages uden Hensyn til, at Forfatterne kan føle sig fornærmede.

Det er endvidere et Problem, hvordan man skal faa det hele til at løbe rundt, hvordan man skal skaffe Midler til Undersøgelser og til Køb af Haandbøger. Dette Arbejde lønnes med saa ussel en Timeløn, at en Arbejdsmand vilde spytte foragteligt efter den.

Og dog kan vi, der har faaet begyndt, jo ikke lade være at fortsætte. Vi kan ikke undvære denne underlige Glæde, vi oplever hver Gang, vi finder nyt Land. Og saa er det i Reglen Historien fra vor Fødeegn, den vi er bundet til i en saadan Taknemlighedsgæld, at vi giver gamle Blicher Ret, naar han siger:

»Ja, skøn er Fjeldet med sin Top af Is,
skøn er den Dal, som Fossens Bølge væder,
den gule Ørken er et Paradis,
naar den har skuet Barnets første Glæder«.

Tillige har vi Bevidstheden om, at vi gennem vort Arbejde er med til at skabe en større Tilknytning mellem Befolkningen og dens Hjemegn, saa disse Folk bedre forstaar, hvad de skylder den og dem, som dér ryddede for Samfundet bredere Grund. Gaar det først op for en i hvilken Gæld, man er bundet til sin Hjemstavn, kan det være, at det for Alvor gaar op for en i hvilken uendelig større Gæld, man er bundet til sit Land og Folk.